

מקורות חדשים על השואה

במאסף זה של "דפים לחקר השואה" אנחנו מפרסמים מדור מיוחד חדש שכותרתו "מקורות חדשים על השואה". במדור, שיפורסם מפעם לפעם, נציג תגליות חדשות, התפתחויות ופרויקטים שמשתמשים במקורות ראשוניים על השואה. המדור ישמש פורום ליוזמות חדשות ואכסניה לדיונים מלומדים. אנחנו מזמינים את עמיתינו החוקרים ליצור איתנו קשר בעניין ממצאים ארכיוניים חדשים או אוספים של מסמכים שקוראינו צפויים למצוא בהם עניין.

המאמר החונך את המדור "מקורות חדשים על השואה" מוקדש למקור חדש ומרתק על האנטישמיות המוקדמת של אדולף היטלר. ההיסטוריון תומס ובר מציע פרשנות של המקור בהקשרו, וההיסטוריון משה צימרמן מספק לפרשנות זו ניתוח מעמיק.

תומס ובר

בחינה מחודשת של שורשי האנטישמיות של היטלר לפני 1914

בשנת 1994 שוחח קרל הפקס (Höffkes), אספן של סרטים היסטוריים אותנטיים וכרוניקן של פרקיה האפלים ביותר של המאה העשרים, עם אישה בשנות השמונים המאוחרות לחייה; האישה, שלבושה והופעתה היו ללא רוב – תלתלים כסופים מסודרים היטב, משקפיים בעלי מסגרת מוזהבת, שפתיים משוחות בשפתון אדום, עגילים מיושנים אך אלגנטיים – התקשתה לשמור איתו על קשר עין. היה ברור שכל מעייניה נתונים לעולם של שמונים שנה קודם לכן, ושהיא מנסה לחזור ולראות אותו בעיני רוחה. בתוך כך חלקה עימו את זיכרונותיה ואת זיכרונות משפחתה מחייהם במינכן בזמן מלחמת העולם הראשונה. כשסיים הפקס לצלם את הריאיון שלו עם אליזבת גרינבאואר (Grünbauer), הייתה בידו ראייה מצולמת להצהרה האנטישמית הידועה הראשונה של היטלר שיש לה מידה כלשהי של מהימנות.¹

* פורסם לראשונה באנגלית: Thomas Weber, "The Pre-1914 Origins of Hitler's Antisemitism: Revisited", *Journal of Holocaust Research* 34, 1 (2020), pp. 70–86

¹ אני אסיר תודה לנולנד גיבל, אנדריאס הויסלר, גרהארד הירשפלד, קרל הפקס, ניקולה ג'ורדן, קוליה קרגר, הרולד מרקוזה, גבריאל רוזנפלד, אולריך שלי ודירק ולטר על המשוב, העזרה וההשראה שקיבלתי מהם במחקר ובכתיבה של מאמר זה. לריאיון המלא ראו: Wieland Giebel, *Ich traf Hitler: Die Interviews von Karl Höffkes*, Berlin: Berlin Story Verlag (2020), pp. 61–66

אליזבת גרינבאואר הייתה בת למשפחת פופס (Popp), שבביתה שבמינכן התאכסן היטלר בחמישה-עשר או שישה-עשר החודשים בטרם עזב את העיר ויצא להילחם במלחמת העולם הראשונה. היטלר ובני משפחת פופס – אליזבת, הוריה אנה ויוזף ואחיה יוזף הבן – התקרבו למדי בחודשים הללו. כך עולה משבעת המכתבים והגלויות ששלח להם היטלר מהחזית בשלהי 1914 ובתחילת 1915 ושרדו.²

אליזבת גרינבאואר נולדה ב־13 במאי 1905³ והייתה בת שמונה בלבד כשהחל היטלר לשכור חדר בבית המשפחה. אך אין לראות בעדות שמסרה גרינבאואר זיכרונות אישיים של ילדה צעירה, אלא תיאור של הזיכרונות הקולקטיביים של משפחה מזמן שהותו של היטלר בביתם. לריאיון שנתנה להפקס יש בעצם שני חלקים: חלק אחד מתמקד בדברים שסיפרו לה הוריה, וחלק אחר מתמקד בזיכרונות האישיים שלה עצמה – למשל איך ניסו היא וחברותיה להציק להיטלר במעשי קונדס לא מזיקים.

ככל הידוע לנו חיה גרינבאואר חיים שלווים. כשבגרה נישאה למר שטיינדל (Steindl), עברה ממינכן להמבורג והתגוררה בעיר מ־1931 עד 1935.⁴ באותו זמן ראיין את אימה מחבר הביוגרפיה הראשונה החשובה שנכתבה על היטלר באנגלית, "היטלר של גרמניה", שהתפרסמה בלונדון ב־1934. הריאיון עם אימה נערך לצורך הספר ההגיוגרפי, והעורך וידא שפרטיו יתייבשו לגמרי עם הסיפור שניסה היטלר לספר על עצמו. יתר על כן, הריאיון עם האם אינו מסגיר שום פרט בעל חשיבות פוליטית. עם זאת, הריאיון עם אימה בשנות השלושים, על ההבחנות הלא-פוליטיות שלו, והריאיון עימה עצמה בשנות התשעים, מקבילים למדי, עובדה שתומכת בתפיסה שיש לראות בריאיון עם גרינבאואר תיאור של הזיכרונות הקולקטיביים של המשפחה כפי שסופרו לה.⁵

בשלב מסוים בימי הרייך השלישי התגרשו גרינבאואר ושטיינדל והיא חזרה למינכן. היא החלה לעבוד כפקידה במשרד המסחר והתעשייה וחזרה להתגורר בדירת הוריה. ב־1933 הצטרפה למפלגה הנאצית וב־1938 נעשתה חברה בחזית העבודה הגרמנית (Deutsche Arbeitsfront [DAF]). ב־1969 נישאה שוב ונהייתה רעייתו של לודוויג גרינבאואר, מנהל חברת מוניות. הוא מת בשנת 1978; היא האריכה ימים אחריו ומתה

² Adolf Hitler, *Sämtliche Aufzeichnungen: 1905–1924*, edited by Eberhard Jäckel and Axel Kuhn, Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt (1980), documents no. 24, 25, 26, 28, 29, 33 and 34.

³ מודעת אבל על מותה של אליזבת גרינבאואר ב־*Münchener Merkur*, ספטמבר 1999. אני מודה לדירק ולטר, שאיתר אותה ושיתף אותי במידע.

⁴ Spruchkammerakte, "Popp, Elisabeth", Staatsarchiv München, Spruchkammern, Karton 1340; Meldekarte for Ludwig Grünbauer, Stadtarchiv München, Meldeunterlagen, EWG 78.

⁵ Heinz A. Heinz, *Germany's Hitler*, London: Hurst & Blackett (1934), pp. 49–53.

ב־10 בספטמבר 1999.⁶ גרינבאואר שוחחה אפוא עם קרל הפקס חמש שנים לפני מותה, בזמן שהפקס אסף עדויות של פושעים ושל ניצולים.

אף שעדותה של גרינבאואר חשובה בעיקר משום שהיא שופכת אור חדש על הולדת האנטישמיות של היטלר, בשיחה של הפקס עימה עלו עוד הרבה פיסות מידע יקרות ערך על הנאצי לעתיד. בין השאר היא אישרה בעקיפין שהיטלר שיקר בלי הרף – מסיבות שעדיין איננו מבינים – בנוגע למעבר שלו מאוסטריה-הונגריה לגרמניה. באופן מוזר, היטלר חזר וטען שעבר למינכן ב־1912, כשלאמיתו של דבר עבר לגרמניה רק ב־1913.⁷ עוד מגלה הריאיון, שאף שעברו שנים רבות מאז היה ביניהם קשר כלשהו, גרינבאואר עדיין הייתה שבוייה בקסמו של היטלר. זאת ועוד, כשהיא מתארת איך הגיע היטלר ב־1913 מווינה לדירת הוריה ברחוב שליסייהיימר ושכר עם מכרו ורודולף הויסלר (Häusler)⁸ את החדר הצמוד לדירתם בסמוך למדרגות, בולטת אהבתה הגרמנית מאוד לסדר וארגון:

כשהוא הגיע מווינה הייתה לו מזוודה, וכל הבגדים שלו וכל שאר הדברים היו ערוכים [בה] בסדר מופתי, כאילו אימא שלו ארזה לו. כן, הכול היה מאוד מאוד נקי ונהדר. [...] הוא היה איש נעים להפליא, אדם בעל התנהגות אצילית. [...] אני כמעט מתפתה לומר שהייתה לו אובססיה לצדק. [...] הייתה לו משמעת חזקה ביותר. בעניינים האלה אני יכולה לומר עליו רק דברים טובים.⁹

גרינבאואר סיפרה לקרל הפקס גם איך הצליח היטלר לשרת במלחמת העולם הראשונה בצבא בוואריה (ומכאן בכוחות הגרמניים המזוינים), אף שמבחינה חוקית היה זר ונתין של הקיסר ההבסבורגי:

⁶ "Spruchkammerakte, 'Popp, Elisabeth'" ; מודעת אבל על מותה של אליזבת גרינבאואר ב־*Münchner Merkur*; מידע שסיפק מנהל בתי הקברות העירוניים של מינכן ב־25 בנובמבר 2019.
⁷ היטלר טען טענה זו, למשל, במאמר ל־*Völkischer Beobachter* מ־12 באפריל 1922, בזמן משפטו בראשית 1924 וגם ב"מיין קמאפף". ראו למשל: Adolf Hitler, *Mein Kampf: Eine kritische Ausgabe*, vol. 1, ed. Christian Hartmann et al., Munich: Institut für Zeitgeschichte (2016), p. 373; Othmar Plöckinger, "Frühe biographische Texte zu Hitler: Zur Bewertung der autobiographischen Teile in 'Mein Kampf'", *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 1 (2010), pp. 96, 104. גם התעמולה הנאצית חזרה שוב ושוב על טענה זו. ראו: Philipp Bouhler, *Adolf Hitler: Das Werden einer*; Heinz, *Volksbewegung*, Lübeck: Verlag Charles Coleman (1932), p. 9. ראו גם: *Germany's Hitler*, p. 49.

⁸ רודולף הויסלר, 1893–1973; ראו: Anton Joachimsthaler, *Hitlers Weg begann in München 1913–1923*, Munich: Herbig (2000), p. 322, f.n. 9.

⁹ ובמילות המקור הגרמני: "Als er von Wien kam, [...] hat [er] einen Koffer mitgebracht, da war alles wunderbar und seine Wäsche und alles, also dass man sagen muss, als wäre er gerade von der Mutter gekommen, die ihm den Koffer eingepackt hat. Ja, also sehr, sehr sauber. [...] [Er war] äußerst angenehm. Ein so in seiner Gesinnung möchte ich sagen vornehmer Mensch. [...] Er war ein, ich möchte beinahe sagen, ein Gerechtigkeitsfanatiker. [...] [Er war] sehr, sehr diszipliniert. Also ich könnte da nur [...] das beste sagen". ראו: Giebel, *Ich traf Hitler*, p. 62.

היטלר שלח בקשה ישירה [Immediatgesuch] אל המלך הבווארי. אחר כך זה נמשך זמן רב [...]. הוא חיכה במתח רב לתשובה; פעמיים ביום היה בא לחנות של אבי ושואל אם עדיין לא הגיע מכתב בשבילו. בסופו של דבר התשובה הגיעה [...]. היטלר כמעט קפץ בשמחה למקרא הבשורה שהוא רשאי לשרת בצבא גרמניה.¹⁰

אפשר לטעון שההצהרה של גרינבאואר היא ההסבר הסביר הראשון לשאלה איך הצליח היטלר האוסטרי לשרת בצבא גרמניה, וכך לצאת למסע שיוליך בסופו של דבר לכניסתו לפוליטיקה. במובן מסוים עדותה מאשרת את טענותיו של היטלר עצמו; הוא עצמו טען ב"מיין קאמפף" שפנה ישירות אל המלך:

ב־3 באוגוסט הגשתי להוד מלכותו לודוויג השלישי בקשה ישירה [Immediatgesuch] שיורשה לי לשרת ברגימנט הבווארי. משרדו היה בוודאי עמוס במיוחד באותם ימים; שמחתי הייתה אפוא גדולה אף יותר כשכבר למחרת היום קיבלתי תשובה לבקשתי. לא היה גבול לשמחתי ולהכרת התודה שלי כשפתחתי את המכתב בידיים רועות וקראתי שבקשתי אושרה ואני נקרא להתייצב ברגימנט הבווארי.¹¹

לרוב נהגו בטענה זו של היטלר בביטול מתוך מחשבה שאין היא סבירה, כיוון שלא מתקבל על הדעת שלמשרדו של המלך לא יהיה שום דבר דחוף יותר לעשות יומיים לאחר פרוץ המלחמה אלא להשיב מייד לבקשה של מתנדב אוסטרי צעיר. יתר על כן, משרד המלחמה הוא שהיה מופקד על הטיפול בבקשות כאלה, ולא המלך עצמו.¹² אבל יש הבדל חשוב בין תיאור הפרשה אצל גרינבאואר לתיאורה אצל היטלר: היטלר טוען שקיבל תשובה בתוך יום אחד, ואילו גרינבאואר מתארת איך חיכה בחוסר סבלנות לתשובה לבקשה שלו לקבל היתר מיוחד לשרת בצבא הבווארי ומספרת שעבר זמן מה עד שקיבל תשובה.

העיכוב בתשובה לבקשה של היטלר עושה את עדותה של גרינבאואר הן מתקבלת יותר על הדעת הן מסתברת יותר. מן ההצהרה שלה עולה שהטיפול בבקשה לא זורז וששרד המלך לא נדרש לדחות עניינים דוחקים יותר מייד לאחר פרוץ המלחמה. יתר על כן, העובדה שהיטלר התייצב במשרד הגיוס של רגימנט הרגלים הבווארי כדי להתנדב רק

¹⁰ ובמילות המקור הגרמני: Da hat er dieses Immediatgesuch gemacht, an den König, und das hat sehr lange gedauert [...]. Fieberhaft hat er gewartet, also jeden Tag hat er zweimal im Laden nachgefragt, ob denn noch keine Post da ist. Und dann kam sie doch [...]. Da hat er fast einen Luftsprung gemacht, dass er dann im deutschen Heer hat dienen können. Giebel, *Ich traf Hitler*, p. 62. ראו:

¹¹ Adolf Hitler, *Mein Kampf* (Reynal and Hitchcock translation), New York: Houghton Mifflin (1941), p. 212. למקור הגרמני ראו: Hitler, *Mein Kampf: Eine kritische Ausgabe*, vol. 1, p. 459.

¹² Thomas Weber, *Hitler's First War: Adolf Hitler, the Men of the List Regiment, and the First World War*, Oxford: Oxford University Press (2010), p. 15f; Hitler, *Mein Kampf: Eine kritische Ausgabe*, p. 458, note 41; Peter Longerich, *Hitler: A Life*, Oxford: Oxford University Press (2019), pp. 34, 976, note 144.

ב־16 באוגוסט נראית כעת הגיונית.¹³ פירוש הדבר שהתנדב לרג'ימנט הרגלים השני רק באמצע אוגוסט מסיבה פשוטה אחת: היה עליו לחכות לתשובה לבקשה שלו להיתר מיוחד לשרת בצבא גרמניה. הסבר זה נראה סביר יותר מהשערה שהועלתה בעבר, שלפיה התנדב לרג'ימנט הרגלים השני רק ב־16 באוגוסט, לאחר שרג'ימנטים אחרים דחו את בקשותיו לשרת בהם.¹⁴

יתר על כן, כשהטיל משרד הפנים הבווארי על ארכיון המלחמה הבווארי לבחון איך עלה בידי היטלר להתקבל לצבא בוואריה, אישר הדוח שהפיק הארכיון שהמלך הבווארי פרסם צו המתיר למשרד המלחמה לקבל מתנדבים זרים. הדוח אף פירט שמשרד המלחמה אכן קיבל בפועל כמה מתנדבים אוסטרים בראשית המלחמה. עם זאת, ארכיון המלחמה לא הצליח למצוא בין המסמכים העוסקים במתנדבים הזרים שום מסמך שמזכיר במפורש את היטלר.¹⁵ על כל פנים, עובדה זו חשובה הרבה פחות מקיומה של מדיניות שהתירה להיטלר להתקבל לצבא בוואריה. אחרי הכול, לא נמצא גם שום מסמך רשמי המעיד על קבלתו לרג'ימנט הרגלים השני.

לא זו אף זו. לא נכון לומר, כפי שנרמז במקום אחר, שכיוון שהיטלר היה מועמד לשירות בצבא אוסטריה היה צריך להשיבו לאוסטריה-הונגריה.¹⁶ מתוקף הפטור הרפואי שקיבל מן הרשויות ההבסבורגיות קודם לכן באותה שנה הוא לא היה עוד מועמד לגיוס באוסטריה-הונגריה.¹⁷ גם העובדה שמשרד המלחמה, ולא המלך, הוא שהיה מופקד על המתנדבים אינה ממין העניין. בהתעלם מכך שמדיניות זו התפתחה רק בימים ובשבועות הראשונים של המלחמה, כל המטרה של "הבקשה הישירה" היא שמגישיה יוותרו על ההליכים המנהליים הרגילים ויפנו ישירות לסמכות גבוהה ככל האפשר. יתר על כן, העיכוב בתשובה לבקשתו של היטלר משאיר עוד אפשרות פתוחה – ייתכן שמשרד המלחמה אף הוא היה מעורב בסופו של דבר.

בקיצור, הריאיון עם אליזבת גרינבאואר מספק, בפעם הראשונה, את ההסבר ההגיוני והמסתבר ביותר לשאלה איך הצליח היטלר לשרת בצבא גרמניה ומשם להיכנס לעולם הפוליטיקה. ואולם חשיבות הריאיון עם גרינבאואר טמונה בעיקר בדברים שהיא אומרת על ביטויי האנטישמיות של היטלר. כפי שהיא נזכרת בריאיון,

הוא תמיד התלונן על מה שקורה באוסטריה, ויותר מכול, [הוא אמר] שהוא לא רוצה לשרת בצבא אוסטריה משום שאוסטריה מוצפת מדי ביהודים [verjudet]. [...] זה

¹³ לתאריך ההתנדבות שלו לרג'ימנט הרגלים השני ראו: Joachimsthaler, *Hitlers Weg begann in München*, p. 105.

¹⁴ לטענה זו ראו: Longerich, *Hitler: A Life*, p. 976, note 144.

¹⁵ Joachimsthaler, *Hitlers Weg begann in München*, pp. 103–105.

¹⁶ לטענה זו ראו: שם, עמ' 103 ("Anmerkung des Verfassers").

¹⁷ Weber, *Hitler's First War*, p. 45.

היה אחד הנושאים שחזרו אצלו, הוא אמר שווינה ואוסטריה כל כך "verjudet" שהוא עזב את המדינה ואינו מוכן לצאת למלחמה למען אוסטריה. [...] עניין זה חזר ועלה בשיחות בביקוריו התכופים אצל אבי בחנותו. [...] לעיתים קרובות נמשכו הדיונים שלהם שעות ארוכות, מה שלא תמיד היה נעים לאבי, שהיה צריך כמובן לעבוד במשך היום. אבל חוץ מזה השניים האלה הסתדרו טוב יחד [...].

[האנטישמיות שלן] לא בלטה כלל. היא עלתה רק בשיחה – למשל כשפטפט עם אבי והכריז "היהודים מנצלים את העם". [...] גם חברת שטופלר [Stuffer] בלנבאכפלאץ [Lenbachplatz] הייתה יהודית, והיא שילמה לו סכום זעום בתמורה לציוריו. [...] הוא אמר גם שהיהודים הם נצלנים, שכן הם שולטים באוסטריה ובבורסה. אני עצמי לא נכחתי [לא שמעתי את היטלר אומר זאת], אלא שמעתי זאת מפי הוריי. [...] הוא פשוט דיבר על ניצול, שאנשים מנוצלים שם [באוסטריה] ושמצב העניינים בגרמניה אינו שונה.¹⁸

את החשיבות מקנים להצהרה של גרינבאואר הן התאריך שבו השמיע היטלר את הערותיו האנטישמיות הן הטיעונים שנקט כדי להצדיקן.

בטרם צץ הריאיון עם גרינבאואר לא התגלה מעולם שום מסמך מהימן שמעיד על האנטישמיות של היטלר לפני קיץ 1919. במילים אחרות, אם אפשר לסמוך על עדותה של גרינבאואר, יש לנו כעת ראיות שהיטלר השמיע הצהרות אנטישמיות ששנים לפני כל ההצהרות האנטישמיות האחרות המוכרות לנו ממקורות מהימנים. התגלית שההצהרות האנטישמיות שתיעד הפקס קדמו למלחמת העולם הראשונה היא מכריעה, כיוון שיש בה כדי להטיל ספק בדעה המקובלת על האופן שבו נעשה היטלר אנטישמי. היא מזמינה אותנו להרהר שנית בשאלה מה קרה להיטלר בשנותיו האחרונות בווינה.

¹⁸ ובמילות המקור הגרמני: Und er hat sich immer beschwert, dass zum Beispiel in Österreich also eine Lage herrscht, die ihm nicht passt, und vor allen Dingen, dass er auch nie in Österreich zum Militär will, [...] weil ihm Österreich zu verjudet war. [...] Das war ein Hauptthema von ihm, dass er eben gesagt hat, daß eben Wien [...] Wien und Österreich se[ie]n so verjudet, das ist ein Grund gewesen, dass er gegangen ist. Und er auch nicht für Wien oder beziehungsweise für Österreich in den Krieg gehen wollte. [...] Das hat sich halt im Gespräch immer wieder ergeben. Er ist ja sehr oft zu meinem Vater in den Laden gekommen. [...] Die Debatten waren oft stundenlang, dass es für meinen Vater, der ja hat arbeiten müssen, nicht immer gerade angenehm war. Aber sonst haben sie sich schon gut vertragen. [...] [Sein Antisemitismus war] in keiner Weise auffällig. Nur gesprächsweise, wenn er eben mit meinem Vater sich unterhalten hat, dann hat er das schon durchblicken lassen, also dass "die Juden die Leute ausbeuten". [...] Und die Firma Stuffer am Lenbachplatz war ja auch jüdisch. Die haben ja eben ihm für die Bilder so wenig bezahlt. [...] Tja, er hat ja eben nur gesagt, also Österreich, die Börse, die haben die Juden in der Hand, und auch sonst, also würden eben auch [...] sind Ausbeuter. Aber, ich persönlich war da nicht dabei, sondern im Gespräch mit meinen Eltern [haben die es gesagt.] [...] Er hat nur eben von Ausbeutung gesprochen, dass sie eben ausgebeutet werden da drüben, und in Giebel, *Ich traf Hitler*, p. 63. ראוי: Deutschland war es dann eben auch nicht anders

אין ספק – היטלר עצמו טען שנעשה אנטישמי ממניעים פוליטיים בזמן היותו איש צעיר בווינה. עם זאת, מאז פרסמה ההיסטוריונית הגרמנית-אוסטרית המנוחה בריגיטה האמאן את מחקרה פורץ הדרך "וינה של היטלר: חניכותו של דיקטטור" (1998), הסוקר את שנותיו בבירת אוסטריה מ-1907 עד 1913, מקובל לראות בטענותיו של היטלר על התפתחות האנטישמיות שלו טענות בדיוניות המעידות על תבונה פוליטית.¹⁹

בין אביב 1922, כשהחל לדבר בפומבי על חייו שלו, ובין כתיבת "מיין קאמפף", היטלר המציא לעצמו במיומנות עבר מועיל מבחינה פוליטית.²⁰ במסגרת סיפורו הוא הסביר שמקור האנטישמיות שלו אינו במשפחתו, ואף התעקש לטעון – במידה מסוימת של סבירות – שאביו לא היה אנטישמי.²¹ ואכן, אחרי מלחמת העולם הראשונה ניהלה אחותו למחצה, אנגלה, את הקנטינה של הסטודנטים היהודים באוניברסיטת וינה. עובדה זו מאשרת שאין בנמצא "תלות נתיב" שקושרת בין הילדות של היטלר והרקע המשפחתי שלו ובין האמונות האנטישמיות הקנאיות שאחז בהן מאוחר יותר, ומאשרת זאת גם העובדה שבגלל האנטישמיות שלו סירבו בתחילה שתי אחיותיו, אנגלה ופאולה, לבקר אותו בכלא לאחר ניסיון הפוטש הכושל.²²

היטלר נמצא אפוא דובר אמת – לפחות בהזדמנות זו – בנוגע לנקודת ההתחלה של מסעו הפוליטי; אבל כשהגיע בסיפור חייו לשנות העֶשְׂרָה שלו, הוא זנח את האמת והעמיד את טענותיו בעניין התהוות האנטישמיות שלו בלב ליבו של הסיפור שסיפר. בהשפעת מוסכמות רומן החניכה הגרמני (Bildungsroman) וההיקסמות בת זמנו מ"גאונות" הוא הסביר שילד חסר ייחוס אבות חווה קשיים רבים במהלך שנותיו בווינה. החוויות האלו סיפקו לו תובנות עמוקות על טבע החיים. גישה זו אפשרה להיטלר לצייר את מצבי המצוקה שנאלץ לכאורה להתמודד עימם כמצבים שהקנו לו את היכולת להבחין בארכיטקטורה הסמויה של העולם, ויכולת זו היא שאפשרה לו להגות פתרונות מקוריים לגמרי לבעיות העומדות לפני האנושות. כך יצר לעצמו במיומנות ובפיקחות מקום בפוליטיקה הגרמנית של שנות העשרים. בימים ההם לא נתנו בדרך כלל הזדמנות פוליטית לאדם מרקע צנוע שנשר מלימודיו בתיכון. הוא ניצל את הכמיהה שרווחה לאחר מלחמת העולם הראשונה להופעתם של "גאונים" שיחלצו את גרמניה מן האומללות. גאונים הוגדרו אנשים בעלי יצירתיות ומקוריות יוצאות דופן שביכולתם לשבור את תבניות העבר ולהמציא תשובות

¹⁹ Brigitte Hamann, *Hitlers Wien: Lehrjahre eines Diktators*, Munich: Piper (1996); English-language edition: *Hitler's Vienna: A Dictator's Apprenticeship*, Oxford: Oxford University Press (2000).

²⁰ Thomas Weber, *Becoming Hitler: The Making of a Nazi*, New York: Basic Books (2017), Part III; idem, "Inleiding", in: Adolf Hitler, *Zijn Leven, Zijn Redevoeringen: Eerste Autobiografie uit 1923*, Hilversum: Uitgeverij Verbum (2018), pp. 7–40.

²¹ Hitler, *Mein Kampf: Eine kritische Ausgabe*, vol. 1, p. 199.

²² Weber, *Becoming Hitler*, pp. 203, 315.

חדשות בתכלית. והחשוב ביותר, גאונים נוטים לצוץ יש מאין והם בעלי תכונות מולדות שהם מפתחים עם התבגרותם.²³

היטלר טען אפוא, בצורה של מעין רומן חניכה, שהקשיים שהתגבר עליהם בבירת אוסטריה גילו לו את כוחה של האנטישמיות להסביר את העולם. הוא רצה שהקוראים יאמינו שהאנטישמיות הפוליטית שלו הבשילה עוד בטרם עבר מווינה לגרמניה.²⁴ כפי שכתב ב"מייץ קאמפף", "הקשקשים נפלו מעיני כשהבנתי שהיהודי הוא מנהיג הסוציאל-דמוקרטיה. הבנה זו הביאה לידי סיומו של מאבק פנימי מתמשך. [...] אז התחולל אצלי השינוי הגדול ביותר שאחווה אי פעם. מאדם קוסמופוליטי רופס הפכתי לאנטישמי פנטי". היטלר סיכם: "אם, בסיוע התורה המרקסיסטית, היהודי כובש את אומות העולם הזה, יהפוך כתרור לזר אבלות לאנושות, וכוכב הלכת הזה ישוב לנוע בחלל, ריק מן המין האנושי, כפי שעשה לפני אלפי שנים".²⁵

כבר בשנות השלושים ניסה ריינהולד האניש (Hanisch), שהיה ידידו של היטלר בווינה מסוף 1909 עד אוגוסט 1910, להראות שהתיאור שתיאר היטלר את צמיחת האנטישמיות שלו בבירת אוסטריה הוא תיאור בדיוני. באפריל 1939 פרסם "ניו ריפליק" בשלושה המשכים מאמר שכתב האניש כמעט בוודאות ארבע שנים לפני מותו בכלא האוסטרי ב-1937. במאמר נזכר האניש בתקופה שהיה "חבר של היטלר". כתב העת האמריקאי מנה את החברים והשותפים העסקיים היהודים הרבים שלהיטלר היה קשר איתם בווינה. לדברי האניש, היטלר אף דחה את ההשוואה בין קפטיליזם יהודי להלוואה בריבית. נאמר שהוא הילל את נדיבותם של היהודים, טען שהאשמתם ברצח פולחני היא הבל, תמך בהקמת אנדרטה למשורר הגרמני היהודי היינריך היינה על אדמת גרמניה, והילל את המחזה הנודע של גוטהולד אפרים לסינג, "נתן החכם", שגיבורו היהודי מדבר בשבחי הסובלנות ההדדית בין יהודים, נוצרים ומוסלמים. יתר על כן, האניש טען שבשיחות וויכוחים באכסניית הגברים שגרו בה שניהם ניסה היטלר לסתור דברים שהשמיעו אנטישמים, הילל את משה ואת עשרת הדיברות כיסוד הציוויליזציה, דיבר בִּיראת כבוד על בני משפחת

²³ שם, חלק 2 ר3, בייחוד פרק 8; Wolfram Pyta, "Adolf Hitler's (Self-)Fashioning as a Genius: The Visual Politics of National Socialism's Cult of Genius", in: Udo Hebel and Christoph Wagner (eds.), *Pictorial Cultures and Political Genies*, Berlin: de Gruyter (2011), pp. 163–175; Carolin Lange, *Genies im Reichstag: Führerbilder des republikanischen Bürgertums in der Weimarer Republik*, Hanover: Wehrhahn Verlag (2012).

²⁴ Hitler, *Mein Kampf: Eine kritische Ausgabe*, vol. 1, pp. 199–231.

²⁵ Hitler, *Mein Kampf* (Reynal and Hitchcock translation), pp. 78, 83, 84; Hitler, *Mein Kampf: Eine kritische Ausgabe*, vol. 1, pp. 219, 229, 231. מחבר מאמר זה ליטש את תרגום המובאה הזאת.

רוטשילד, והביע את הערצתו לחוסנו של העם היהודי, שאפשר לו לשרוד מרדיפות של מאות בשנים.²⁶

עד פרסום ספרה של בריגיטה האמאן התייחסו למאמרו של האניש בכיטול, בשל היותו פרי עטו של אדם שהיה לו חשבון אישי עם היטלר, ושהיה בעצמו גם אנטישמי וגם נוכל מורשע. אכן, כמה מן הטענות שלו אינן יכולות בשום אופן להיות נכונות – למשל דיווחו על תגובותיו של היטלר לסרט שלא הוקרן אלא ב־1915.²⁷ על כל פנים, האמאן התחקתה בדקדקנות על טענותיו של האניש, מצאה שפע ראיות המאמתות דברים שאמר על קשריו של היטלר עם יהודים, והגיעה למסקנה שהם נכונים בעיקרם. היטלר שמצטייר מספרה של האמאן היה אנטי־קתולי באופן כמעט אובססיבי, אבל לא התקשה לקיים קשרים עם ידידיו ושותפיו העסקיים היהודים והעריץ צדדים רבים ביהדות.²⁸ האמאן בחנה בחינה ביקורתית גם את הטענה שהשמיע אוגוסט קוביצק (Kubitzek), ידיד לשעבר של היטלר, שהיטלר הצטרף לליגה האנטישמית בזמן שהותו בווינה – וציינה שהליגה אפילו לא הייתה קיימת באוסטריה עד לאחר מלחמת העולם הראשונה.²⁹

בעקבות פרסום ספרה של האמאן הייתה ההנחה הטבעית בשנים האחרונות של המאה העשרים ובראשית המאה העשרים ואחת שהאנטישמיות של היטלר התפתחה בוודאי בשנות מלחמת העולם הראשונה. ספרי שלי בנושא, "המלחמה הראשונה של היטלר", גילה על כל פנים שגם בזמן המלחמה היו להיטלר קשרים עם יהודים, ככל הנראה ללא מתחים. עוד נטען בספרי, שאין ראיות מהימנות שהיטלר השמיע הצהרות אנטישמיות בזמן המלחמה, ושכל טענה מנוגדת נטענה במסגרת ניסיונות מאוחרים של היטלר להמציא לעצמו עבר אלטרנטיבי לתועלתו הפוליטית.³⁰

בשנים האחרונות נוטה אפוא תשומת הלב לאיתור הופעת האנטישמיות של היטלר בתקופה שלאחר המלחמה, במינכן של 1919. שלושה הסברים שונים להולדת האנטישמיות הפוליטית של היטלר מתחרים כעת זה בזה. הסבר אחד מאתר את מקור האנטישמיות המתלהמת של היטלר בחוויות שחוה בששת החודשים הכאוטיים של המהפכה בעיר, ביחוד בזמן הרפובליקה הסובייטית הבווארית קצרת הימים במינכן באפריל 1919.

²⁶ Reinhold Hanisch, "I Was Hitler's Buddy", *New Republic*, April 5, 1939, pp. 193–199; Harold Marcuse, "Hitler in History Project", <https://tinyurl.com/y8geng4h>, April 12, 1939, pp. 270–272; April 19, 1939, pp. 297–300. האתר של מרקוזה מדווח גם על אופן כתיבת הרוח של האניש. ראו גם: Joachimsthaler, *Hitlers Weg begann in München*, p. 331.

²⁷ Hanisch, "I Was Hitler's Buddy", pp. 242, 300.

²⁸ Hamann, *Hitler's Vienna*, pp. 23, 164–168, 185, 191, 347–359. על האנטי־קתוליות של היטלר ראו: Hamann, *Hitler's Vienna*, pp. 164, 249f, 302; Hanisch, "I Was Hitler's Buddy", p. 271.

²⁹ Hamann, *Hitler's Vienna*, p. 56f; Longerich, *Hitler: A Life*, pp. 17, 22f.

³⁰ Weber, *Hitler's First War*.

על פי הסבר זה, בלב ההמרה של היטלר לאנטישמיות עומד אנטי-בולשוויזם. הטענה היא שהיטלר היה שותף לאמונה הפופולרית שהיהודים עמדו מאחורי המהפכה.³¹ על פי ההסבר השני והשלישי, ההתנהגות של היטלר בזמן המהפכה מעידה על משהו אחר: בששת חודשי המהפכה לא היה היטלר אנטישמי אנטי-מהפכני דווקא, אלא ישב על הגדר מבחינה פוליטית, או אפילו היה מוכן לתמוך במהפכה.

בעקבות ההסבר העכשווי המשפיע ביותר אפשר לומר שהיטלר אימץ בראשונה את האנטישמיות כאשר שירת בצבא הפוסט-מהפכני (Reichswehr) במינכן, שבו הוכשר לשמש תועמלן נגד המהפכה. היטלר, נאמר לנו, פשוט ספג את האנטישמיות שהייתה סביבו. הפוליטיזציה שלו הייתה פסיבית ולא דרשה ממנו שום יוזמה אישית: כל רעיון אנטישמי שהשמיע היטלר בשבועות ובחודשים שלאחר מכן אפשר למצוא גם בקונטרסים שעמדו לרשותו. סביר מאוד שהאנשים שהיטלר בילה בחברתם בקיץ 1919 דיברו גם הם על רעיונות אלו. וכמו שקרה אצל אנשי ימין אחרים, האנטישמיות החדשה של היטלר כוונה בעיקר כלפי השמאל, ובמידה מעטה יותר גם כלפי הקפיטליסטים. בקיצור, האנטישמיות המתהווה שלו, כך נאמר לנו, הייתה לגמרי לא-מקורית והייתה פשוט האנטישמיות של הצבא הפוסט-מהפכני במינכן.³²

עמדתי שלי, שאני מקדם בספרי "להפוך להיטלר", היא שהתיאוריה שלעיל רק מתארת את הפיכתו של היטלר לאנטישמי, אך אינה מסבירה אותה. אין בה כדי להסביר למה בקיץ 1919 החל היטלר לפתע פתאום להתעניין כל כך באינדוקטרינציה אנטישמית מתמשכת והיה פתוח כל כך לקבל אותה. ההסבר שלי, לעומת זאת, מדגיש שלא ייתכן שהיטלר פשוט ספג באופן פסיבי את הרעיונות שרווחו במילייה של הצבא הפוסט-מהפכני. לאמיתו של דבר הוא נחשף לתפריט עשיר של רעיונות ימניים, שלעיתים השלימו זה את זה ולעיתים סתרו את זה.

בראש הקורס לתעמולה אנטי-מהפכנית שבו השתתף היטלר בצבא גרמניה היה אמור לעמוד פריץ גרליך (Gerlich), שמרן קתולי ומתנגד קנאי לאנטישמיות שנרצח ב-1934 בידי הנאצים. הדעות שקידמו המרצים שלימדו בסופו של דבר בקורס היו מגוונות להפליא. הם חשפו את היטלר למבחר רעיונות שמרניים וימניים. השאלה האמיתית אפוא אינה אם אפשר למצוא הדים לרעיונות שהובעו בקורס התעמולה שלו ובקונטרסים שהיו בידו בהצהרות האנטישמיות שהחל היטלר להשמיע, אלא למה מלכתחילה החל לטעום

³¹ Ralf Georg Reuth, *Hitlers Judenhass*, Munich: Piper (2009).

³² Longerich, *Hitler: A Life*, pp. 57–62; Volker Ullrich, *Adolf Hitler: Biographie*, vol. 1, *Die Jahre des Aufstiegs*, Kindle edition, Frankfurt: Fischer (2013), ch. 4; Othmar Plöckinger, *Unter Soldaten und Agitatoren: Hitlers prägende Jahre im deutschen Militär 1918–1920*, Paderborn: Schöningh (2013) לגרסה צנועה יותר של סדרת הספרים זו ראו: Hans-Ulrich Thamer, *Adolf Hitler: Biographie eines Diktators*, Munich: Beck (2018), pp. 60–67.

מתפריט הרעיונות הימניים שהוצע לו. מן ההכרח לשאול גם למה בחר ממנו במנות שבחר ודחה מעליו אחרות.³³

כשעונים על חלקה הראשון של השאלה חשוב לזכור שעבר זמן מה עד שהיטלר הבין שגרמניה נחלה תבוסה במלחמה. הוא לא הבין זאת כמדומה אלא לאחר אשרור חוזה ורסאי. בשלב זה שאל היטלר את עצמו שתי שאלות: איך ייתכן שגרמניה הפסידה במלחמה? וחשוב מזה – איך על גרמניה להיערך כדי שלעולם לא תנחל עוד תבוסה? בניסיונו להתמודד עם שתי השאלות האלה שיקע עצמו היטלר באמת ובתמים בעולם של רעיונות. הוא ביקש למצוא את התשובות המשכנעות ביותר לשאלה מה היו הסיבות העיקריות לחולשתה של גרמניה מבית ומחוץ, מתוך מטרה להורות כיצד תוכל גרמניה להיוושע. זה היה השלב שבו פנה היטלר לאנטישמיות פוליטית. הוא מצא שההשפעה ההרסנית לכאורה של רעיונות יהודיים היא הסיבה העיקרית לחולשתה של גרמניה מבית, לפילוגה, לסכסוכים בתוכה ולעונייה.³⁴

ועם כל זה, עדיין איננו מבינים לגמרי מדוע בשעה שנעשה איש פוליטי העדיף היטלר הסברים מסוימים על פני הסברים אחרים. הפופולריות של הרעיונות האנטישמיים במילייה הימני של הצבא, החוג שאליו השתייך במינכן לאחר המהפכה, אינה סיבה משכנעת. לאמיתו של דבר, היטלר אף לא בחר תחילה בענף הפופולרי ביותר של האנטישמיות בצבא בזמן ההוא: אנטישמיות אנטי-בולשוויקית. בדומה, אף שתועמלני הימין בהמוניהם האשימו לימים את השמאל שבזמן המלחמה הוא נעץ סכין בגבו של צבא גרמניה, היטלר כמעט מעולם לא השתמש בצירוף "לנעוץ סכין בגב". ושלא כמו שטען ב"מיין קאמפף", האנטישמיות שלו הייתה תחילה אנטי-קפיטליסטית בטבעה (וכוונה לכאורה נגד קפיטליזם ההון היהודי) הרבה יותר משהייתה אנטי-בולשוויקית.³⁵

אם כן, השאלה בעצם היא מדוע בניסיונו להסביר את הסיבות לחולשתה הפנימית של גרמניה נמשך היטלר לתשובות אנטישמיות מסוימות ולא לתשובות לא-אנטישמיות או לתשובות אנטישמיות מסוג אחר. זה ההקשר שבו אפשר לשאול אם אכן יש תוקף לטענה

³³ Weber, *Becoming Hitler*, ch. 4–7.

³⁴ שם, פרק 5. לגרסאות של הסבר זה ראו טיעונו של יואכים ריקר, שהתוצאה של מלחמת העולם הראשונה הפכה את היטלר לאדם פוליטי ובסופו של דבר הובילה לשואה; וטיעונו של ברנדן סימס, שהיטלר פנה לאנטישמיות אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשניסה להבין את האתגר הגיאופוליטי והאסטרטגי שהעמיד העולם האנגלו-אמריקאי. ראו: Joachim Riecker, *Hitlers 9. November: Wie der Erste Weltkrieg zum Holocaust führte*, Berlin: WJS (2009); Brendan Simms, *Hitler: Only the World Was Enough*, London: Allen Lane (2019). היטלר סבר שהסיבות העיקריות לחולשתה של גרמניה מחוץ הן היעדר מרחב מחיה, כוח אדם ומשאבים מספיקים.

³⁵ Weber, *Becoming Hitler*, ch. 5 and 8. בראשית שנות העשרים של המאה העשרים, בהשפעת הנס רוזנברג (Rosenberg) ומקס ארווין פון שויבנר-ריכטר (Scheubner-Richter), נעשתה האנטישמיות האנטי-בולשוויקית של היטלר בולטת אפילו יותר.

שהיטלר לא החזיק בהשקפות אנטישמיות לפני קיץ 1919. זה ההקשר שבו יכול הריאיון עם אליזבת גרינבאואר להיות חשוב כל כך.

לאיש כמובן לא ייראה סביר שאפשר לטעון בוודאות שלפני 1919 לא היו להיטלר שום רגשות אנטישמיים. דעות קדומות אנטישמיות נפוצו בשפע באירופה ובצפון אמריקה – אפילו בקרב הלוחמים למען האמנציפציה של היהודים – ולכן לא יהיה הגיוני לטעון שהיטלר היה יוצא דופן ולא אימץ שום סטריאוטיפ אנטישמי.

יתר על כן, יש קונצנזוס שהיטלר אכן למד בווינה בהרחבה יתרה הן ספרות אנטישמית הן ספרות פרו־יהודית,³⁶ מה שמעיד שהחשיבה האנטישמית לכל הפחות נוספה למלאי הרעיונות שמילאו את ראשו בזמן שחי בווינה. בין שהזדהה היטלר עם רעיונות אלו בשנים שחי בבירת אוסטריה ובין שלא הזדהה עימם, הוא היה יכול לקבל מהם השראה ברגע שאירעה הֶמְכָּתוּ לאנטישמיות הפוליטית.

זאת ועוד, סביר להניח שבזמן שהותו בווינה החל היטלר להעריך את ראש העירייה קרל לואגר (Lueger) ואת הפוליטיקאים הפן־גרמנים גאורג פון שנרר (Schönerer) וקרל הרמן וולף (Wolf), שהיו שלושתם אנטישמים.³⁷ מכל מקום, תמיכתו של היטלר בהם אינה מוכיחה שהוא היה אנטישמי בשנותיו בווינה. לואגר היה אנטישמי, אבל שלא כמו היטלר הוא היה פרו־קתולי נלהב; שנרר היה הן אנטישמי הן אנטי־קתולי; ואילו וולף תמך בשיתוף יהודים שהזדהו כגרמנים במאבק הפן־גרמני.³⁸ במילים אחרות, שלושת הפוליטיקאים נבדלו זה מזה בעמדותיהם כלפי הקתוליות והיהודים, ולכל הפחות אנחנו יכולים לומר שהאנטי־קתוליות של היטלר לא מנעה ממנו ככל הנראה להזדהות עם מאפיינים מרכזיים של רעיונותיהם הפוליטיים.

יש אפוא סבירות גבוהה שהיטלר העריך את שלושת הפוליטיקאים הללו לא בגלל עמדותיו של כל אחד מהם כלפי הקתוליות והיהדות, אלא משום ששלושתם חתרו לכנס את כל הגרמנים תחת גג לאומי אחד; אחרי הכול, זה היה הקבוע הפוליטי היחיד בחייו של היטלר משנות נעוריו עד יום מותו. ואולם ההיבטים האנטישמיים באידיאולוגיות שלהם, בייחוד של לואגר ושל שנרר, כנראה נכנסו בכל מקרה למלאי הרעיונות שמילאו את ראשו של היטלר בזמן שחי בווינה – מוכנים לשימוש אם יפנה הוא עצמו לאנטישמיות פוליטית.

לדברי האניש, היטלר ביטא רעיונות שהייתה בהם נימה אנטישמית ברורה למרות קשריו התכופים והחיוביים עם יהודים והצהרותיו הפרו־יהודיות. אם אפשר להאמין לדבריו של האניש, היטלר תיאר יהודים כ"גזע אחר". ועוד נאמר, שהעיר של היהודים יש

³⁶ ראו למשל: Hamann, *Hitler's Vienna*, passim.

³⁷ שם, עמ' 165.

³⁸ לעמדותיו של וולף כלפי יהודים ראו למשל: Wolfgang Benz, *Handbuch des Antisemitismus: Judenfeindschaft in Geschichte und Gegenwart, Vol. 5: Organisationen, Institutionen, Bewegungen*, Berlin: de Gruyter (2012).

"ריח שונה" ושהיהודים "הם רדיקליים מאוד ובעלי נטיות טרוריסטיות".³⁹ יש לציין, על כל פנים, שלמונח "גזע" הייתה בזמן ההוא משמעות כפולה – מוצא אתני או "גזע" במובן המודרני של המילה, לפי ההקשר.

אם אפשר להאמין לעדותה של אליזבת גרינבאואר, כשנעשה היטלר דייר בבית משפחה כבר היו עמדותיו כלפי יהודים רדיקליות ופוליטיות הרבה יותר מעמדותיו של אדם שמאמין שיהודים הם ממוצא אתני שונה בעל מאפיינים ייחודיים. חשוב מכול: לטענתה שהיטלר עזב את מולדתו ומיאן לשרת בכוחות המזוינים של בית הבסבורג יש קונוטציות פוליטיות ברורות, ועל כן האנטישמיות שלו שונה מאוד מן האנטישמיות האגבית שהייתה משותפת בעת ההיא לרוב האירופים והאמריקאים.

דבריה של גרינבאואר מעוררים ספק בהסברים המקובלים להתהוות האנטישמיות של היטלר, אבל הם עולים בקנה אחד עם דיונים מן הזמן האחרון על שורשי שנאת היהודים המונעת-פוליטית של היטלר – דיונים שראשיתם ב"פורום החוקרים" שעסק, בגיליון קודם של המהדורה האנגלית של כתב עת זה, בספר "להפוך להיטלר". כפי שאומר מארק רוזמן בדבריים שכתב לפורום, דיונים אלו התרכזו בין השאר בניסיון לפענח את חידת המהירות שבה התהווה היטלר האנטישמי.⁴⁰

בדבריים שכתב הרולד מרקוזה לפורום הוא מסכם:

מכל מקום, אני חושב שחסר לנו חלק רלוונטי שבהיעדרו איננו יכולים להבין לגמרי מה דחף את היטלר לרצח עם: חייו האישיים של היטלר. רוב הביוגרפים האקדמיים מתרכזים בהתפתחות הפוליטית והאידיאולוגית של היטלר וסבורים שחייו האישיים משניים או לא-רלוונטיים. גם ובר נכנע לכוח המשיכה של ההימנעות ממחויבות רצינית והוא לעולם אינו חורג מן הטענה שמקור האופורטוניזם של היטלר ב"דחף להימלט מבידודות".

ומוסיף מרקוזה:

משכנע ככל שיהיה השחזור ההקשרי המדויק והמפורט שמשחזר ובר את האנטישמיות של היטלר, שהתפרצה במלואה בקיץ 1919, אני חושב שחסרה פיסה מוקדמת יותר של התצרף. אפשר שפיסה זו לא תסביר איך התרחשה השואה, אבל היא תשפוך אור על איך יכול מה שמכונה אפקט הפרפר לחולל בסופו של דבר הוריקן של שנאה.⁴¹

אני מסכים לגמרי עם מרקוזה. כדי להבין את מלוא חשיבותו של הריאיון עם גרינבאואר בהקשר זה, ראוי להביא כאן את תגובתי המקורית על ביקורתו. ציינתי שלאמיתו של דבר

³⁹ Hanisch, "I Was Hitler's Buddy".

⁴⁰ Mark Roseman, "Late Obsessions", *Dapim: Studies on the Holocaust* 32, 2 (2018), p. 142.

⁴¹ Harold Marcuse, "The Political without the Personal", *Dapim: Studies on the Holocaust* 32, 2 (2018), p. 137.

ניסיתי לקדם ב"להפוך להיטלר" טיעון דומה לטיעונו של מרקוזה – כלומר טענתי שחשוב לחפש פיסות מוקדמות יותר של התצפיה, "אבל מחשש שאקדם טיעון לא מבוסס הצגתי אל נכון את העניין באופן מרוסן ומאופק מדי".⁴² הוספתי:

לאמיתו של דבר נדמה היה לי שכתבתי ספר שמתאר בפרוטרוט את חייו האישיים של היטלר מתוך אמונה שלא נוכל להסביר את התפתחותו הפוליטית בלי לבחון ברצינות את חייו הפרטיים. אני סבור שיש סיבות טובות להאמין שבשנה שקדמה לבואו של היטלר למינכן קרה בחייו האישיים משהו טראומטי מאוד מבחינתו, שעתיד להיות לו אפקט הפרפר.

כיוון שאין לי ראיות מוצקות המעידות על מהותו של אותו [מאורע] טראומטי, בדיון שלי על יחסיו עם הלנה האנפשטנגל [Hanfstaengl] רק רמזתי לעובדה שמשוהו משמעוטי מאוד קרה להיטלר ב-1912 או 1913. ניסיתי לשוב ולהעלות לדיון את הרעיון שבחייו של היטלר חסרה שנה, כדי לערער על ניסיון של רוב הביוגרפיות שנכתבו באחרונה על היטלר לדחות רעיון זה. בעשותי כן קיוויתי שאנשים שיקראו את ספרי ויודעים עובדות שלא דווח עליהן בעבר, או שלא דווח עליהן באופן מספק, בנוגע למקום הימצאו של היטלר ב-1912 ו-1913, יפנו אליי וימסרו אותן. אין ספק שהסבתי לעצמי נזק כשלא הצגתי את כוונותי באופן מפורש יותר.⁴²

ב"להפוך להיטלר" יש קטע שעוסק ביחסים בין היטלר להלנה האנפשטנגל ב-1923. האנפשטנגל, כמו היטלר, הייתה גרמניה אתנית שנולדה מחוץ לגרמניה ואחרי המלחמה עשתה את מינכן לביתה, וייתכן מאוד שהיטלר היה קרוב אליה מבחינה רגשית יותר מלכל אחד אחר באותו זמן.⁴³ וכך כתבתי שם:

שלא כמו על אנשים אחרים בחבורה, הוא לא כעס כשהיא שאלה אותו על עברו. עם זאת, אף ששמח לדבר על שנות התבגרותו באוסטריה ועל חייו מאז עבר למינכן, הוא לא ממש דיבר איתה על חוויותיו בווינה. את הזמן שעשה בבירת אוסטריה הוא הזכיר רק בהקשר של תלונותיו התכופות נגד יהודי העיר. בשנת 1971 ציינה [הלנה האנפשטנגל]: "הוא נזהר מאוד שלא לומר מה באמת עשה [בווינה]". הלנה האמינה שבוודאי קרה לו שם משהו אישי; הוא האשים בו את היהודים, אבל לא היה יכול או לא רצה לדבר עליו: "הוא טיפח אותה – את השנאה הזאת. לעיתים קרובות שמעתי אותו מדבר בזעם על היהודים – זה היה עניין לגמרי אישי, לא רק פוליטי".

בהחלט ייתכן שהלנה האנפשטנגל צדקה. לא זו בלבד שהוא לא רצה לדבר עם איש על שנותיו בווינה, אלא שהוא אף חזר וציין תאריך שגוי של המעבר שלו למינכן. על פי כל הראיות, היטלר לא הגיע למינכן לפני 1913. עם זאת, במאמר שפורסם ב-"Völkischer Beobachter" ב-12 באפריל 1922 הוא טען שעבר מווינה למינכן ב-1912. הוא השמיע אותה טענה במשפט שנערך לו בעקבות ניסיון ההפיכה הכושל של 1923.

⁴² Thomas Weber, "Response", *Dapim: Studies on the Holocaust* 32, 2 (2018), p. 150

⁴³ Weber, *Becoming Hitler*, ch. 11. ראו:

אין מדובר בשגיאה פשוטה שחזרה פעמיים; בטקסט ביוגרפי קצר שכלל במכתב שכתב ב־1921 לאמיל גנסר [Gansser], מגייס הכספים הראשי של המפלגה מחוץ לגרמניה, טען היטלר בדיוק אותה טענה. כך עשה גם ב־1925, כשביקש מן הרשויות האוסטריות לפטור אותו מן האזרחות האוסטרית. השאלה מדוע בחר היטלר לומר שהגיע למינכן שנה אחת לפני שאכן התיישב בה מעולם לא קיבלה תשובה ודאית משכנעת.⁴⁴

אם נחזור לשנה האחרונה (או לשנים האחרונות) של היטלר בווינה, אולי נוכל להבין את בחירתו התמוהה לחזור ולציין בעקיבות תאריך שגוי של הגעתו למינכן. חשוב מזה – אפשר שנוכל גם להכריע אם אירע בחייו בזמן שהוא משהו שעתיד להיות לו אפקט הפרפר; אם חלה אצלו אז תמורה נרחבת והדרגתית יותר בנושא האנטישמיות; או שמא נכונה ההשקפה האורתודוקסית, הגורסת שלא סביר שהיטלר החזיק בדעות אנטישמיות של ממש לפני תום מלחמת העולם הראשונה.

סירובו של היטלר לענות לשאלות על עברו בווינה, התאריך השגוי במכוון של המעבר לגרמניה וההבחנות של הלנה האנפשטנגל – כל אלו מאששים את ההשערה, בניסוחו של מרקוזה, ש"חסרה פיסה מוקדמת יותר של התצרף" שתוכל אולי להסביר "איך יכול מה שמכונה הפרפר לחולל בסופו של דבר הוריקן של שואה".

הקושי הגדול בהבנת שנתו האחרונה (או שנותיו האחרונות) של היטלר בווינה טמון במיעוט העדויות הדוקומנטריות המהימנות ששרדו מאותם ימים. כפי שאומר ההיסטוריון פטר לונגרין, "כמעט אין מידע מהימן על חייו של היטלר מ־1910 עד 1913".⁴⁵ רוב העדויות המהימנות הנוגעות לזמן שעשה היטלר בווינה הן משנותיו הראשונות בעיר, ובכלל זה דבריו של האניש על עמדתו של היטלר כלפי יהודים (אף שהאמאן הוכיחה שקשרי הגומלין החיוביים בין היטלר ליהודים וההצהרות החיוביות שלו בנוגע אליהם נמשכו הרבה אחרי שדרכיהם של האניש והיטלר נפרדו). ואולם במה שנוגע לשנתו האחרונה של היטלר בווינה, העדויות הדוקומנטריות ששרדו בעייתיות ביותר: שני עמודי זיכרונות אנונימיים של אדם שהתאכסן באותה אכסניה לגברים בווינה בעת שהיטלר שהה בה, שפורסמו בשנת 1935 במגזין צ'כי; תיאור שחיבר לבקשת ארכיון המפלגה הנאצית אדם אחר שהתגורר באותה אכסניה בזמן שהיטלר שהה בה; וזיכרונות משפחתיים של צאצאי וודולף הויסלר, שהיטלר חלק עימו את החדר הסמוך לדירת משפחת פופס עד שהויסלר לא היה יכול עוד לסבול את חִבְרָתו של היטלר ועזב בפברואר 1914.⁴⁶

המאמר האנונימי במגזין הצ'כי מתמקד בלבושו הדל, בהעתקות שהכין לציורים של וינה ובחיבתו לסופר ההרפתקאות קרל מאי, אבל מדגיש גם את דעותיו האנטי־קתוליות.

⁴⁴ שם, עמ' 258.

⁴⁵ Longerich, *Hitler: A Life*, p. 27.

⁴⁶ Hamann, *Hitler's Vienna*, ch. 12. רודולף הויסלר עזב ב־15 בפברואר 1914; ראו: Joachimsthaler, *Hitlers Weg begann in München*, p. 323, note 9.

התיאור שהזמין ארכיון המפלגה הנאצית מפליג בשבחיו של היטלר ומדגיש את דעותיו האנטי־קתוליות והאנטי־סוציאליסטיות. ואילו פתו של הויסלר סיפרה להאמאן על קשריו של אביה עם היטלר והדגישה איך הדביק את אביה באהבה למוזיקה של ואגנר, אך לא התמקדה בפוליטיקה או בקשריו עם יהודים.⁴⁷

קשה מאוד לדעת באיזו מן העדויות האלה אפשר לבטוח. ואפילו אם אפשר לבטוח בהן, הן עוסקות כנראה רק בחלק מן הפרק האחרון של שהותו של היטלר בווינה. מחבר התיאור שהזמין ארכיון המפלגה הנאצית טוען שפגש את היטלר בראשית 1913, והויסלר והיטלר נפגשו כנראה בפברואר של אותה שנה. המחבר האנונימי של המאמר במגזין הצי'כי זוכר שהיטלר רצה ללכת לשמוע הרצאה של קרל מאי בווינה במרץ 1912, אבל מלבד זאת קשה לדעת איזה פרק זמן בדיוק מתואר בזיכרונותיו.

למרבה התמיהה, כמאמר שפרסם האניש ב"ניו ריפבליק" אין הוא מתאר קשרים כלשהם עם היטלר או תובנות כלשהן בנוגע אליו מסוף 1912 וראשית 1913 – אף על פי שבין 28 בנובמבר 1912 ל־29 במרץ 1913 שהה שוב באותה אכסניה שהיטלר היה רשום בה כשעזב את וינה במאי 1913.⁴⁸ האניש מספר בפרוטרוט ובאריכות רבה על יחסיו עם היטלר ב־1909 ו־1910 ועל הסכסוך ביניהם, ומייד לאחר מכן הוא אומר: "הפעם האחרונה שפגשתי את היטלר הייתה באוגוסט 1913, בווידנר האופטשטראסה".⁴⁹ כמעט כאילו האניש והיטלר לא נפגשו כלל בזמן שהחזר להתגורר באכסניה לגברים.

ההשערות בקשר לדבר מה חשוב מאוד שקרה בחייו של היטלר קודם שהגיע למינכן – משהו שהשמיט בשעה שערך את סיפור חייו – נפוצו ברגע שהופיע על המפה הפוליטית של מינכן בראשית שנות העשרים. ב־1921, כשניסה להפוך למנהיג המפלגה הנאצית, ניסו יריבים במפלגה לפגוע במהימנותו. לשם כך טענו את הטענה הלא־סבירה שהוא תומך בחשאי בבית הבסבורג.⁵⁰ בפועל אין שום ספק שהיה מתנגד קנאי לשושלת.

עוד קודם שהואשם היטלר באהדה לבית הבסבורג צצו בינואר 1921 טענות שקשריו של היטלר עם יהודים לא היו רק חברתיים ופוליטיים אלא גם רומנטיים: העיתון הסוציאליסטי "Münchener Post", שהיה הוותיק ביותר בניסיונות לחשוף את היטלר הן כרמאי הן כדמגוג מסוכן, פרסם בעת ההיא כתבה על המפלגה הנאצית. הכתבה סיקרה את המשפט

⁴⁷ Anonymous, "Muj Přítel Hitler", *Moravsky ilustrovany zpravodaj* 40 (1935), pp. 10–11; Hamann, *Hitler's Vienna*, pp. 379–381, 395–402.

⁴⁸ Hamann, *Hitler's Vienna*, p. 380.

⁴⁹ Hanisch, "I Was Hitler's Buddy", p. 300. לא סביר שהאניש פגש את היטלר באוגוסט 1913, שכן נראה לא סביר שהיטלר חזר לווינה בזמן כלשהו בקיץ 1913.

⁵⁰ Ernst Deuerlein (ed.), *Der Aufstieg der NSDAP in Augenzeugenberichten*, Düsseldorf: Karl Rauch Verlag (1968), pp. 138–140.

של היטלר לאחר שהואשם בהפרעה אלימה להתכנסות של קבוצה פוליטית אחרת. על פי הכתבה היה היטלר מאורס בעבר לכתו של מהגר יהודי מזרח-אירופי מגליציה.⁵¹ הסופר ההונגרי היהודי פול טבורי (הידוע גם בשם פיטר סטאפורד [Stafford]), שאביו נרצח באושוויץ, העלה בהקדמה שלו ליומנים של אווה בראון (שזויפו בידי האלפניסט והשחקן לוואיס טרנקר [Trenker] ופורסמו ב-1949) כמה טענות דומות לטענות שהושמעו ב-1921:

אָרנה הופמן, אשתו של "צלם החצר" של היטלר, הצהירה בריאיון לכתב צרפתי שפורסם אחר כך שוב במגזין שוויצרי, שאווה בראון לא הייתה בשום אופן אהובתו החשובה ביותר של היטלר, אלא רק "אחת מתריסר פילגשים". פראו הופמן אמרה שהיטלר עזב את אווה "בדיוק כפי שעזב את אהובתו הראשונה, הנערה היהודייה יוהנה וקסמן, שבשנת 1913 עזבה את הוריה העשירים כדי לחיות עם היטלר בקומה החמישית של האכסניה הווינאית "Zur Schwarzen Katze". [...] אי-אפשר להתייחס ברצינות יתרה ל"תריסר הפילגשים" שמונה אָרנה הופמן. נטייתו של היטלר לנערות יפות, בהירות שיער, הצמיחה שפע אגדות דומות.⁵²

עליי להוסיף גם שלפני כמה שנים התבקשתי לבחון מסמכים בבעלות פרטית, שדמו בתוכנם לסיפורים שצצו ב-1921 וב-1949. כמו כן יש להוסיף שברייג'ט דאולינג, גרושתו האירית של אחיו החורג של היטלר, אלואיס, פרסמה בשנות השבעים את זיכרונותיה וטענה שהיטלר התארח אצלה ואצל אלואיס בליברפול מנובמבר 1912 עד אפריל 1913.⁵³ שום סיפור מן הסיפורים האלה אינו מתקבל על הדעת. ספרה של דאולינג מלא כל כך בגוזמות עד שאי אפשר לייחס לו כל מהימנות. למי שהראו לי את מסמכיהם לפני כמה שנים הודעתי שאף על פי שיהיה קשה מאוד לאשש את חוות דעתי, אני מעריך שהטענות במסמכים אלו אינן סבירות. אָרנה הופמן פנתה לבית משפט וניסתה להוציא צו מניעה נגד ספר אחר שציטט מן המגזין השוויצרי שהזכיר טבורי, וטענה שהיא מעולם לא התראיינה למגזין.⁵⁴ ולבסוף, הכתבה ב-"Münchener Post" פורסמה בזמן שידוע לנו שאנשים רבים במינכן ניסו לפגוע בהיטלר.

בכל הנאמר כאן אין כדי לשלול את האפשרות שבשנה או בשנים האחרונות של היטלר בווינה קרה בחייו משהו שאולי היה לו אפקט הפרפר. אילו הלכה האנטישמיות של היטלר והקצינה בהדרגה בשנותיו האחרונות בווינה, היינו מצפים למצוא את הדיה

⁵¹ Georg Franz-Willing, *Die Hitlerbewegung: Der Ursprung, 1919–1922*, Hamburg: R. v. Decker's Verlag G. Schenk (1962), p. 121

⁵² Paul Tabori (ed.), *The Private Life of Adolf Hitler: The Intimate Notes and Diary of Eva Braun*, London: Ishi Press (1949), p. 11

⁵³ Bridget Hitler, *My Brother-in-Law Adolf*, London: Duckworth (1979); Michael Unger, *The Hitlers of Liverpool*, Liverpool: Bluecoat (2011), p. 29

⁵⁴ "Hitler und die Frauen", *Der Spiegel* 45, November 5, 1952, p. 32

במקורות המעטים ששרדו. גם לא היה לו תמריץ, על כל פנים לא תמריץ גדול, לשקר בנוגע לתאריך שבו עזב את וינה, וסביר מאוד שהיטלר היה מדבר ברצון רב יותר על שנותיו בווינה. ומעל לכול, אילו הייתה האנטישמיות הפוליטית שלו מפותחת כבר אז במלואה, והוא פשוט לא נתן לה ביטוי פומבי, הייתה האנטישמיות שלו במחצית השנייה של 1919 דומה בטבעה ובאיכותה לאנטישמיות הפוליטית שהייתה פופולרית מאוד בווינה בשנים שקדמו למלחמה – אבל היא לא הייתה כזאת (אף שבאנטישמיות האנטי־קפיטליסטית שהתפתחה אצלו ב־1919 היו הדים של דברים שנטען כי אמר מוקדם יותר על שליטתם של היהודים בבורסה).

לאמיתו של דבר נשאלו לנו רק שתי אפשרויות מתקבלות על הדעת: האחת – שבוינה קרה להיטלר משהו חשוב מאוד ששינה את עמדתו כלפי היהודים והשפעתו התעכבה עד לאחר מלחמת העולם הראשונה ולא הייתה בלתי נמנעת, והאחרת – שעד 1919 היו השקפותיו של היטלר על היהודים באמת ובתמים נטולות דעות קדומות. הפתאומיות והרדיקליות של הֶמְרָתוֹ ב־1919 לאנטישמיות פוליטית; סירובו לדבר על החוויות שלו בווינה והעובדה ששיקר בכיורו בנוגע לשנתו האחרונה במינכן; העדויות של הלנה האנפשטנגל ואליזבת גרינבאואר – כל אלה מאששים כמדומה את האפשרות הראשונה מן השתיים: דבר מה בעבר של היטלר, שהיטלר לא רצה לדבר עליו, שינה את עמדתו כלפי היהודים.

האנפשטנגל וגרינבאואר תמימות דעים בעניין מרכזי אחד: כשהיטלר דיבר על וינה הוא הרבה להתלונן על היהודים, אבל לא הרחיב בעניין זה. האנפשטנגל מספרת לנו שהוא חזר והביע את זעמו על יהודי העיר, אבל מלבד זה לא הסכים לדבר על ימיו בווינה. ואילו גרינבאואר סיפרה להפקס שהיטלר הרבה להדגיש עד כמה וינה "verjudet", מוצפת יהודים, ושהוא רוצה לעזוב אותה, אבל לא הרחיב בעניין האנטישמיות שלו. על פי זיכרונה של גרינבאואר, מלבד תלונותיו על רצונו לעזוב עיר מוצפת יהודים הוא לא אמר שום דבר אנטישמי. יש להוסיף גם שעד סוף ימיו ביקר היטלר בווינה רק לעיתים נדירות והיה מלא בוז לעיר.

מכל זה עולה שסביר מאוד שהלנה האנפשטנגל צדקה כשאמרה שבוודאי קרה בווינה משהו ששינה את יחסו של היטלר ליהודים; יחסו לא היה "רק עניין פוליטי", אלא דבר מה שהיטלר ראה בו עניין "לגמרי אישי". ההתנהגות שלו מרמזת לקיומה של מעין אנטישמיות מודחקת, עמוקה, ששורשיה בימיו בווינה.

אין פירוש הדבר שזה היה בהכרח משהו חמור מבחינה אובייקטיבית, אלא רק שהיה חמור בעיני היטלר. אין פירוש הדבר גם שיש קשר ישיר בין שנותיו של היטלר בווינה לאנטישמיות הפוליטית שהתפתחה אצלו לאחר המלחמה. אם נדבק בדימוי שהציע מרקוזה, משק כנפי הפרפרים מחולל הוריקנים רק לעיתים נדירות. אילולי התקיימו ב־1919 במינכן תנאים פוליטיים מסוימים, אחת מהאוליות קרה בחייו של היטלר בשנה או

בשנים האחרונות שלו בווינה – הוא לא היה מגיע לשיאו בהוריקן של שנאה. במילים אחרות, ייתכן שהשפעת השינוי בעמדותיו כלפי יהודים לפני המלחמה הייתה פשוטה למדי והסתכמה בכך שבשנת 1919, כשהיה עליו לבחור בין הסברים מתחרים לחולשתה של גרמניה מבית, היא עשתה אותו פתוח יותר לקבל הסברים אנטישמיים. שחרורה של אנטישמיות מודחקת, עמוקה, ב־1919, יכול אל נכון להסביר את העוצמה המפתיעה שבה צמחה האנטישמיות הפוליטית שלו באותה שנה.

עדותה של גרינבאואר לא בהכרח מאששת או מפריכה את ההסבר המוצע כאן, אבל הריאיון עימה הוא הראיה הברורה ביותר התומכת ברעיון שהאנטישמיות הפוליטית של היטלר ב־1919 לא צצה יש מאין, אלא הייתה מוטציה של צורה מוקדמת יותר של אנטישמיות פוליטית אצלו. בלי אותה אנטישמיות מוקדמת היה היטלר פתוח פחות לאנטישמיות ב־1919, וככל הנראה לא היה פועל בנחישות כזאת למימושה המלא.

כיוון שזיכרונותיה של גרינבאואר באים מפי אישה קשישה שנזכרת במאורעות שאירעו שמונים שנה קודם לכן, נשאלת השאלה איזו מהימנות אנחנו יכולים לייחס להם. מובן שהריאיון עימה רחוק מלהיות מקור אידיאלי. אבל בהקשר ההקצנה של היטלר הוא מקור טוב לא פחות מאחרים, שכן לפני מלחמת העולם הראשונה היה היטלר אדם חסר חשיבות שהתיעוד עליו דל. יתר על כן, כשהמציא לעצמו אחר כך עבר מועיל מבחינה פוליטית, הוא השמיד בשקדנות כל ראיה ששרדה. אם אנחנו רוצים להבין מה היטלר לא רצה שנראה ואיך יצר לו בפיקחות מקום בפוליטיקה – בקיצור, אם אנחנו רוצים להבין איך אנשים כמו היטלר יכולים לצמוח בעיתות משבר – אין לנו ברירה אלא להשתמש כמיטב יכולתנו בזיכרונות פגומים שלאחר מעשה. לאמיתו של דבר, רוב המקורות שהיסטוריונים השתמשו בהם עשרות שנים בניסיונם לחשוף את פניו האמיתיות של היטלר בעייתיים מטבעם הרבה יותר מן הזיכרונות של גרינבאואר.

בתיאור קורותיו של היטלר מלידתו עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה מתבססות כל הביוגרפיות שלו על מספר מועט מאוד של תיאורים בעייתיים ופגומים ביותר: עדותו של אוגוסט קוביצק, מאמרו של האניש, שלושת הטקסטים העוסקים בשנתו האחרונה של היטלר במינכן, הריאיון משנות השלושים עם אימה של אליזבת גרינבאואר וקומץ של עדויות אחרות. במילים אחרות, תיאור קורותיו המוקדמים מתבסס במקרה של קוביצק על אדם שבשנות הרייך השלישי סיפק תיאור פרו־נאצי, ואילו אחרי המלחמה סיפק תיאור אחר, שנועד להוכיח שלא היה לו קשר פוליטי עם היטלר; במקרים האחרים מדובר במקורות אנונימיים משנות השלושים; בדוחות שהכינו הרשויות הנאציות; בריאיון שנערך כדי שיעלה בקנה אחד עם הסיפור שניסה היטלר לספר; בזיכרונות בתו של עמית של היטלר, שעדיין לא נולדה בזמנו; בעדויות שנועדו לרצות את היטלר בזמן שהיה בשלטון או כאלה שנועדו להמציא בדיעבד ריחוק בין המספר להיטלר, כלומר נועדו להציל את עורם של העדים בסוף שנות הארבעים ובשנות החמישים. בקיצור, מה שידוע לנו על ההתפתחות

הפוליטית והאישית של היטלר מלידתו עד מלחמת העולם הראשונה – או מה שנדמה לנו שידוע לנו עליה – מבוסס על עדויות שרבות מהן בעייתיות אף יותר מעדותה של גרינבאואר.

כפי שראינו, הריאיון עם גרינבאואר אינו מבוסס רק על זיכרונות של נערה צעירה שנמסרים שמונים שנים לאחר מעשה. ראוי לראות בזיכרונות אלו זיכרונות משפחתיים משותפים. הריאיון עימה מהימן גם כיוון שהוא מתיישב עם מקורות אחרים, כמו תיאורה של הלנה האנפשטנגל. זאת ועוד, גרינבאואר ערה למגבלות שלה עצמה. היא אינה מספרת סיפורים עתירי פרטים ואינה מספקת מובאות מדויקות, שני דברים שהיו פוגמים במהימנות עדותה. היא גם מודה במפורש שחלק מעדותה מבוסס על מה שהוריה סיפרו לה, ואף אינה חוששת לומר להפקס שבמקרים מסוימים אין היא בטוחה בתשובותיה; היא אפילו מוסיפה שהייתה שמחה אילו אחיה עדיין היה בחיים, כי הוא – לדבריה – היה זוכר יותר ממנה. והפרט שהוא אולי החשוב מכול הוא שגרינבאואר אינה מנסה לספק תיאור שינקה אותה ואת משפחתה. מאז 1945 נטו אנשים שהכירו את היטלר לטעון שהכירו אותו רק בנסיבות חברתיות ומעולם לא היו נוכחים בשיחות על פוליטיקה. במקרה של גרינבאואר, על כל פנים, אין שום דבר מעין זה. היא מנדבת ברצון מידע על היטלר שרוב האנשים היו משמיטים או ממעיטים בערכו. מכל הסיבות האלה עדותה של אליזבת גרינבאואר על שורשי האנטישמיות של היטלר הגיונית ומסתברת גם יחד.

כמו באשר לכל פיסות העדות האחרות על חייו של היטלר לפני מלחמת העולם הראשונה ששרדו, עדיין ישנם ספקות גם באשר לכמה מהצהרותיה של גרינבאואר, אבל אין בספקות אלו כדי לבטל את הריאיון עימה. אדרבה, מן הראוי שייתנו לנו השראה לחפש עדויות נוספות.

בספרה היפה "אהבה מנייר: החיפוש אחר הנערה שהניח סבי מאחור", הסופרת והמבקרת האמריקאית היהודייה שרה וילדמן יוצאת למסע שתכליתו לחשוף את סיפורה הנסתר של נערה יהודייה שסבה אהב אבל נאלץ להניח מאחור כשהיגר מווינה לאמריקה בשלהי שנות השלושים. העבר של היטלר בווינה והעבר של סבה של וילדמן בבירה האוסטרית לא היו יכולים להיות שונים יותר זה מזה. עם זה, העבר של שניהם לוט בערפל. העבר של שניהם הצטלב עם החיים היהודיים בווינה או היה חלק מחיים אלו. ובשני המקרים הבנת עברם הנסתר מבטיחה לספק מפתח להבנת המשך חייהם ועמדותיהם השונות כלפי וינה. היטלר זעם על יהודי העיר ושנא את וינה כל ימיו, ואילו סבה של וילדמן חזר לעיר בכל הזדמנות. על אף הטראומה שחווה באוסטריה ועל אף כל בני המשפחה והידידים שאיבד בשואה, וינה של נעוריו הייתה בעבורו תמיד "עיר נהדרת".

כפי שכותבת עליו וילדמן, "בזמן שצייר בצבעים ורודים את חייו בווינה היה נזכר שחשב כי אין חיים טובים מאלה".⁵⁵

אם אנחנו רוצים למצוא את החוליה החסרה בין שנותיו של היטלר בווינה לחייו לאחר מכן – אם אנחנו רוצים לדעת אם הזיכרונות של גרינבאואר אכן מוליכים אותנו בכיוון הנכון – מישוהו צריך לחקור את שלוש השנים האחרונות, הסמויות, שעשה היטלר בווינה, ולכתוב עליהן בדרך יצירתית כפי שכתבה וילדמן על סבה. מדוע לא הייתה וינה "עיר נהדרת" בעיני היטלר? מדוע שנא אותה כל כך? מדוע רצה לעבור למקום אחר ושב ונקב בתאריך לא נכון שבו עזב אותה? מדוע כמעט תמיד מיאן לדבר על שנותיו שם? מדוע כמעט לא שב לשם? מה גרם לאנטישמיות שלו לשנות עם הזמן את צורתה? לבסוף, עלינו לחזור ולבחון לא רק את שורשי האנטישמיות של היטלר בתקופה שקדמה ל-1914, אלא גם את העוצמה שבה התפרצה ב-1919. עלינו לבחון את השאלה אם בשנות העשרים המוקדמות כבר פיתח היטלר "פתרון סופי" מועדף שהיה בעל טבע ג'נוסידי.⁵⁶

⁵⁵ Sarah Wildman, *Paper Love: Searching for the Girl My Grandfather Left Behind*, New York: Riverhead Books (2014), pp. 45, 49.

⁵⁶ ראו מאמרי מן הכינוס השנתי של האגודה ללימודים גרמניים ב-2018 (לא פורסם): "Hitler's Preferred 'Final Solution' of the Early 1920s and the Evolution of the Holocaust: A Neo-Intentionalist Interpretation". המאמר מתאר בפרוטרוט הצהרות אנטישמיות שהשמיע היטלר במסגרות פרטיות או פרטיות למחצה.

